

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ
FAKULTA V KARVINĚ

Sociální stát očima Jana Kellera

Seminární práce do předmětu Sociální politika

Karviná 2022

František Vopršálek

Obsah

Úvod.....	1
1 Jan Keller.....	2
2 Vymezení sociálního státu	3
3 Sociální stát a jeho vývoj.....	4
4 Problémy sociálního státu	5
4.1 Nástup ekonomiky služeb.....	5
4.2 Flexibilizace práce	6
4.3 Flexibilizace rodiny.....	6
4.4 Stárnutí populace.....	6
4.5 Globalizace	7
5 Typologie sociálního státu	8
5.1 Kontinentální (konzervativní) model – případ Německa	8
5.2 Skandinávský model – případ Švédska	8
5.3 Reziduální model – případ Velké Británie	9
5.4 Rudimentární model – případ Španělska.....	9
6 Stihneme si život odpracovat?	10
Závěr.....	11
Seznam použité literatury.....	12

Úvod

Problematiku sociálního státu dle Jana Kellera jsem si vybral dobrovolně na doporučení ve škole. Jana Kellera jsem do zpracování této seminární práce neznal ani jako sociologa ani jako publicistu. Vzhledem k tomu, že rád poznávám nové věci rozhodl, jsem se s jeho názory seznámit. Téma sociálního státu je zpracováno dle knihy sociologa Jana Kellera Soumrak sociálního státu. Přestože mi byla kniha představena jako ta, která se dobře čte, dle mého názoru je to čtivo velice těžké, plné cizích výrazů s velmi nezáživným slohem. Bohužel ani s názory autora se v mnohém nedokáži ztotožnit.

V první kapitole této seminární práce bude představen autor knihy Soumrak sociálního státu. Bude přestaveno jeho vzdělání, zkušenosti, profesní život, dále politická kariéra a některé názory, které Jan Keller vyznává. V dalších kapitolách bude uvedena definice sociálního státu, jeho problémy a typologie. V poslední kapitole bude přiblížena konkrétní kapitola z knihy, kde se odráží názory Jana Kellera, se kterými hrubě nesouhlasím.

1 Jan Keller

Jan Keller je sociolog, filozof a publicista. Zároveň se věnuje environmentalismu. Narodil se v roce 1955 ve Frýdku-Místku, ale vystudoval Filosofickou fakultu brněnské University Jana Evangelisty Purkyně. Toto studium završil obhájením doktorské práce v roce 1979. Po ukončení studia se věnoval nezajímavým zaměstnáním mimo vystudovaný obor, nicméně v r. 1983 se vrátil na Filosofickou fakultu své Alma mater, kde se stal odborným asistentem, neboli, akademickým slohem, působil na katedře sociologie zmíněné fakulty. Ve druhé polovině osmdesátých let se dostal studijně do Francie, konkrétně na univerzity v Bordeaux, Provence. Studijní zkušenosti sbíral i na pařížské Sorbonně, kde studoval dějiny Francie 17. století. Dnes bychom pana profesora mohli potkat na Ostravské univerzitě, kde přednáší na katedře zdravotně-sociálních studií na Fakultě sociálních studií nebo ve Frýdku-Místku, kde žije. Za zmínku stojí jeho politicky levicové smýšlení. V osmdesátých letech byl členem KSČ, později, jako nestraník, člen DZS nebo ČSSD. V roce 2014 byl za ČSSD zvolen poslancem do Evropského parlamentu. V roce 2019 znovu již do Evropského parlamentu nekandidoval. Je držitelem nižšího státního vyznamenání – Medaile za zásluhu, kterou obdržel v roce 2013 od prezidenta Miloše Zemana jako ocenění za zásluhy v oblasti vědy. Je velkým nepřítelem placeného školství, odsuzuje zvětšování rozdílů mezi chudými a bohatými.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této seminární práce, z několika desítek jeho děl se tato práce zaměřuje na téma sociálního státu, které rozvedl v knize Soumrak sociálního státu.

2 Vymezení sociálního státu

Není možné nalézt přesnou definici sociálního státu a tvrdit, že pouze ta je ta správná. Každý autor odborné stati, zabývající se problematikou sociálního státu, užívá definici podle svého a nelze říct, která konkrétně je ta správná. Obecně jde o myšlenku, kdy sociální podmínky, ve kterých lidé žijí, jsou věcí veřejnou. Nejen v zahraničních materiálech je možno se potkat s německým výrazem Sozialstaat, případně anglickým Welfare state. Česky lze volně přeložit jako stát blahobytu, čili stát, který se stará o blahobyt pro občany konkrétního státu. Sociální stát odmítá vyložený tržní kapitalismus, ale na druhé straně i druhý extrém - socialismus a centrálně plánované hospodářství. Je ovšem nutné ho vždy pojit s vyspělým tržním hospodářstvím. Sociální stát je možné si přestavit jako stát, který výraznou měrou řeší sociální poměry svých občanů. Jedná se o sociální systém velkého rozsahu služeb, které jsou státem poskytovány občanům zdarma nebo za cenu neodpovídající skutečné hodnotě. Systém sociálního státu je proto velice náročný na finanční zdroje.

3 Sociální stát a jeho vývoj

Podle Kellera (2011, s. 10) sociální stát vznikl hlavně proto, aby se občanům dostalo zhruba takové míry bezpečí a jistoty, kolik zaručuje lidem majetným jejich majetek. Uvádí, že lidé prahnou po majetku mimo jiné proto, že je může v kritických situacích zajistit. Je nasnadě, že tutěž potřebu mají ovšem i lidé nemajetní. A proto jim tuto potřebu pomáhá uspokojit sociální stát. Adolf Wagner, jeden z katedrových socialistů, kterého Keller cituje, hovoří o „velkém pojišťovateli“ nemajetných.

Vzhledem k povaze sociálního státu je zřejmé, že se vyvíjel nejvíce v neklidných dobách. V dobách kdy populace zažívala nejistotu, v dobách ekonomických či politických krizí, v dobách válek a sociálního napětí. Aby se povedlo poškozenou sociální situaci vyřešit, bylo potřeba nalézt rovnováhu mezi sektorem tržní ekonomiky a zásadami demokratické politiky a občanské kultury. Sociální politika se tak smířila s politikou hospodářskou. Jak uvádí Keller, hospodářská politika zajišťovala ekonomický růst a plnou zaměstnanost jako základ pro financování veřejných výdajů a služeb, politika sociální se starala o to, aby tlaky tržního systému nevedly k narušení sociálního smíru, což by zase mohlo ohrozit ekonomiku. Sociální stát může fungovat za předpokladu existence dvou funkčních parametrů. Trhu práce, který poskytuje zaměstnání schopné platit tolik, aby mohl být zaměstnanec zabezpečen nejen pro případ krátkodobé ztráty zaměstnání nebo nemoci, ale také na dobu odchodu do penze. Druhým nutným parametrem je fungující soudržná rodina, která podpoří své členy, kteří se krátkodobě ocitnou bez pravidelného příjmu.

4 Problémy sociálního státu

Podle Kellera (2011, s. 23 a 24) byl sociální stát, jak ho známe dnes ustaven na počátku druhé poloviny minulého století, tedy v době moderní industriální společnosti. Sociální stát po druhé světové válce fungoval tak, že v ekonomice převládal průmysl s velkou poptávkou po mužské pracovní síle, ne vždy úplně kvalifikované, ale schopné uživit rodinu, kdy manželky většinou zůstávaly s dětmi doma. Bylo to pochopitelné, protože po válce, kdy bylo mnohé zničeno, bylo co budovat, stavět a obnovovat. Zejména továrny, silnice nebo infrastrukturu.

4.1 Nástup ekonomiky služeb

První znatelnější problémy se začínají objevovat v polovině sedmdesátých let 20. století. Keller hovoří o přechodu k postindustriální společnosti. V podstatě šlo o to, že došlo k markantnímu úbytku pracujících v průmyslu, a naopak k obrovskému nárůstu pracujících v sektoru služeb. Byla to situace ne nepodobná létům dvacátým a meziválečnému období, kdy došlo k hromadnému přesunu pracujících ze zemědělství do sektoru průmyslu. Tentokrát to ovšem nešlo takto lehce. Počítalo se s tím, že sektor služeb vstřebá veškerou odcházející pracovní sílu z továren stejně bez problémů, jako kdysi průmysl vstřebal rolníky. Jenže s tím, jak ubývalo v průmyslu práce pro muže, začaly pracovat ženy. Navíc to bylo v době, kdy silné populační ročníky narozené během nebo čerstvě po válce byly v produktivním věku. Najednou vlivem konkurence nebylo možné počítat s plnou zaměstnaností. Jak konstatoval Daniel Bell (1973, s. 155): „*Produktivita ve službách, kde se jedná o vztah mezi osobami spíše než o vztah mezi člověkem a strojem, bude nezbytně nižší, než je v průmyslu.*“ V procesu přechodu od průmyslu ke službám tak přecházeli lidé od vysoké produktivity k nižší. Aby nedošlo k výraznému snížení mezd, docházelo k dotování služeb. Výdaje na veřejné spolufinancování služeb ale nutně muselo přinést zvýšené nároky na státní rozpočet a hrozilo zadlužování státu. Z hlediska sociálního státu je přechod do společnosti služeb velikým problémem veřejných výdajů, protože státní pokladna již nedosahuje zdaleka takových příjmů jako v době, kdy byla většina populace zaměstnána v průmyslu.

4.2 Flexibilizace práce

Dalším problémem, který se v sedmdesátých letech rozmohl, byla flexibilizace práce. S technologickým pokrokem a různými inovacemi docházelo k situaci, že se vyrábělo sice pořád více, ale s menším nárokem na počet zaměstnaných pracovníků. Začíná se tak zvyšovat nezaměstnanost a zaměstnavatelé se zároveň snaží plnohodnotné pracovní smlouvy nahrazovat smlouvami dílčími, krátkodobými což významnou měrou snižuje jistotu pro zaměstnance. Jak stoupá podíl nízko placené práce, zvyšuje se počet lidí na hranici bída. Vzhledem k tomu, že se jedná o lidi ekonomicky činné, mluví se o tzv. „pracující chudobě“. Flexibilizace práce je nebezpečná ze dvou hledisek. Lidé mají nízké příjmy díky neplnohodnotným pracovním úvazkům, čímž platí nižší daně, nemohou se dostatečně pojistit a ještě se navíc stávají příjemci různých sociálních dávek, mnohdy dlouhodobě.

4.3 Flexibilizace rodiny

Jak uvádí Keller (2011, s. 29) faktem, který nelze zpochybnit je výrazný nárůst rozvodovosti. Ruku v ruce s tím narůstá počet druhý ba i třetích sňatků. Na první pohled se tedy může zdát, že počet lidí, kteří ve středním věku žijí osamoceně, se snižuje. Ve skutečnosti ovšem dochází k jevu, kdy manželství je svazek velice křehký. Ne všichni na něm úplně lpí a přibývá párů, které spolu žijí nesezdaně, přibývá svobodných matek – samoživitelek nebo bezdětných párů. Velkou příčinou tohoto stavu můžeme nalézt v rostoucích nákladech na péči o děti. Zcela logicky se snižuje ochota zakládat rodinu. Vzhledem k tomu, že nejzranitelnějším článkem flexibilizace rodiny jsou ženy, začínají ztrácet existenční jistotu a stávají se nejchudšími domácnostmi vůbec. Navíc, pečují-li o děti, často marně shánějí plnohodnotná pracovní místa, na rozdíl od mužů. Podle pesimistických odhadů směřuje vývoj rodiny opět k domácnosti s jedním rodičem.

4.4 Stárnutí populace

Jev, kterému říkáme stárnutí populace, je dalším problémem sociálního státu, o němž Keller hovoří. Že dochází ke stárnutí populace, je zřejmé. Vzhledem k tomu, že Keller (2011, s. 31) uvádí údaje z let z dnešního pohledu dávno minulých, nedá se o této

jeho úvaze hovořit jako o aktuální. Srovnání čísel by vyžadovalo analýzu hlubšího významu. Proto se v této práci touto částí jeho knihy zabývat nebudu.

4.5 Globalizace

Sociologická definice dle Kellera (2011, s. 36) pojednává o tom, že globalizace výrazně mění vztah mezi ekonomickými a politickými silami. Zájmy nadnárodních ekonomických uskupení získávají převahu nad možnostmi politiky hlavně menších států. Politici stále zodpovídají za sociální poměry v jednotlivých zemích, ale ekonomické subjekty žádnou odpovědnost nemají. Naopak mohou své zisky zvyšovat např. tím, že si výrobu mohou přesouvat dle svého uvážení do míst s levnější pracovní silou, výhodnějšími daňovými podmínkami apod., ale naopak prodávat mohou v místech s vysokou kupní silou. Toto chování ekonomických subjektů působí veliké bolesti pro sociální stát. Výroba v místech s levnou pracovní silou snižuje cenu práce. Dochází tak k tomu, že obrovské mezinárodní firmy nejvíce bohatnou v zemích, kde se nejvíce rozšiřuje chudoba, čili můžeme hovořit o rozpojení ekonomiky a sociální. Tento rozchod je pro další perspektivu sociálního státu zřejmě horší než úbytek pracovních příležitostí.

5 Typologie sociálního státu

Keller tvrdí (2011, s. 49), že velká část odborné literatury o sociálním státu se zabývá jeho typologií. Jako důvod uvádí, že pojem sociální stát je široký a neohraničený. Dle Kellera typologie umožňuje jemněji přistupovat k rozboru řady sociálních problémů. Bohužel názor Kellera v této části knihy nemohu sdílet. Naopak, dle mého názoru se kniha zhruba ve třetině stává velice nezábavnou a důvody typologie pro mě zůstanou asi navždy záhadné.

5.1 Kontinentální (konzervativní) model – případ Německa

Jedná se o nejstarší model sociálního státu, praktikovaný typicky v Německu, ale také Francii, Rakousku a Belgii. Výše sociálního zabezpečení závisí na výši placeného pojistného. Je tedy nepřímo podmíněno plnohodnotnou prací a vyššími výdělky. Hlavním znakem je povinné členství všech pracujících v systému sociálního pojištění. Teprve když systém pojištění selže, zasáhne stát. Uvedený sociální stát je tedy z největší části financován příspěvky zaměstnanců a jejich zaměstnavatelů.

5.2 Skandinávský model – případ Švédska

Na rozdíl od kontinentálního modelu jsou ve skandinávském modelu sociálního státu všichni občasně zajištěni proti sociálním rizikům nezávisle na své výdělečné činnosti. Jedná se o nejvyšší míru zaopatření ze všech typů sociálního státu. Financování skandinávského modelu je postaveno na daních. V osmdesátých letech minulého století se hovořilo o nejvyspělejší systém sociálního státu. Později ovšem dochází k nárůstu nezaměstnanosti a zvyšování výdajů na sociální výdaje. Vlivem globalizace začínají politici lákat do země zahraniční firmy formou daňových úlev a budováním infrastruktury, zároveň se snaží udržet na domácím trhu lokální firmy. Dochází k tlaku na nezaměstnané, aby využili jakoukoliv neplnohodnotnou pracovní příležitost. Ve společnosti sílí obavy, že globalizace ohrozí systém plnohodnotných forem práce a tedy i možnosti platit vysoké daně.

5.3 Reziduální model – případ Velké Británie

U tohoto modelu Keller vysvětluje (2011, s. 57), že jde o politiku, kdy jsou její aktéři nuceni k přijímání vlastní odpovědnosti. Pouze ti, kteří selžou, mohou očekávat pomoc. Ovšem minimální a jen po prokázání její potřeby. Sociální pomoc zde nefunguje jako prevence a je poskytována skutečně až ve chvíli, kdy jiné prostředky selžou. Tím je tento model charakteristický nízkou mírou sociálních výdajů v poměru k hrubému domácímu produktu. Daní za tuto úspornost je ovšem skutečnost, že i domácnosti s podprůměrným příjmem jsou vystaveny plným tržním cenám např. bydlení nebo zdravotní péče. Tím pádem dochází k nárůstu nejchudších vrstev bez ohledu zda jsou nebo nejsou zaměstnány. Financování je tvořeno nízkými částkami bez ohledu na dřívější příjmy. V případě nouze dostávají všichni stejně skromné minimum.

5.4 Rudimentární model – případ Španělska

Tento model se dle Kellera (2011, s. 59) vyskytuje ve všech evropských středozezemních státech. Je zde patrné určité zpoždění a odlišnosti od zbytku Evropy. Někdy bývá tento model nazýván duálním modelem – kombinuje totiž prvky konzervativního a severského modelu. Výrazným prvkem tohoto modelu je silná úloha rozvětvené rodiny. Ta tím, že vykonává řadu sociálně významných funkcí, zcela logicky finančně ulehčuje státu. Je zde patrné mnohem častější společné bydlení dvou i tří generací pohromadě, rodinné vazby hrají velikou úlohu v zajištění zaměstnání, péči o děti i pomoci ve stáří.

6 Stihneme si život odpracovat?

Zcela zvláště působí v jinak odborném textu kapitola, která začíná na straně 32. Autor srovnává sociální stát od padesátých let minulého století do současnosti. Uvádí, že kdysi lidé vstupovali do pracovního poměru ve velmi mladém věku, konkrétně kolem osmnácti let, mnohdy i dříve. Vzhledem k téměř nulové nezaměstnanosti mohli počítat s tím, že do věku šedesáti let stihnou odpracovat čtyřicet nebo i více let. Více jak čtyřicet odpracovaných let téměř celé pracující populace zajišťovalo dostatek prostředků na sociální výdaje státu. Navíc každý takto zaměstnaný člověk byl schopný se sám na důchodový věk zajistit, vzhledem k poměrně vysokým příjmům. Zde vidím první rozpor se skutečností. Zdaleka ne všichni zaměstnanci měli dobře placené místo. Je možné, že autorův pohled je zkreslen jeho levicovým smýšlením. Dále autor pokračuje srovnáním se současností. Mladí lidé, jak uvádí, začínají pracovat později. Je to dáno časem stráveným studiem. Trvá jim delší čas, nežli se uchytí na trhu práce a začnou obstojně vydělávat. Jejich pracovní život je mnohdy přerušován různě dlouhými úseky nezaměstnanosti. Mnohdy musí ze zdravotních důvodů svou pracovní kariéru ukončit předčasně a odejít do předčasného důchodu. Najednou lze spočítat, že pro mnoho lidí je obrovským problémem odpracovat více než třicet nebo pětatřicet let. Změny pracovních pozic jsou spojeny především s menší kvalifikací. Paradoxně během kratší pracovní praxe by si měli našetřit na starobní důchod, který mohou pobírat o osm i deset let déle než jejich otcové či dědové. Zamyšlení se zdá být zcela logické a dávající smysl. Ale najednou se autor dostává k myšlence, kdy řešením mnohých lidí, jak autor uvádí, je nápad, zvýšit počet odpracovaných let tím, že nebudou mít děti. Prý ti, kteří si děti pořídili, se chovají zcela neekonomicky. Malé i dospívající děti jsou překážkou při realizaci na trhu práce. Takovéto názory se mi ani nechtějí číst. Jak je možné, že se autor na toto téma dokáže dívat pouze omezeně z ekonomického hlediska? Vždyť je přece sám trojnásobný otec! Nezažil se svými dětmi nikdy nic, co mu vyvážilo ten uváděný zdánlivý ekonomický neprospěch? Pokud by takto uvažovali všichni a nedejbože takové názory šířili mezi lidi, jak by asi společnost dopadla? Což se na své děti v kočárku také díval jako na příživníky, kteří mu šlapali po kariéře?

Závěr

Seminární práce ukazuje sociální stát, jak ho vidí sociolog a autor knihy Soumrak sociálního státu Jan Keller. Srovnává stav sociálního státu od jeho počátku do současnosti. Je patrné jak se sociální stát vyrovnává s vývojem ekonomiky, změnami na trhu práce nebo s globalizací. Je evidentní, že úloha sociálního státu bude neustále důležitá. V současnosti se potýká společnost s rostoucími cenami energií, vysokou inflací. To jsou změny, které zvyšují výdaje na vyplácené sociální dávky, ať už příspěvky na bydlení nebo dávky hmotné nouze. Přestože nezaměstnanost je na poměrně nízké úrovni, výdaje státu na sociálně neustále stoupají. Mimo jiné i rostoucím poměrem mezi pracujícími a lidmi v důchodovém věku. Přestože zabezpečit své občany v ekonomicky kritických chvílích života je úkolem sociálního státu, je potřeba myslet na to, že na nutnou sociální pomoc je nutné si nejprve vydělat. Vzhledem k narůstajícímu státnímu dluhu sílí oprávněné obavy o další fungování státu.

Seznam použité literatury

- [1] KELLER, J., 2006: Soumrak sociálního státu, 2. vydání - dotisk 2011. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-017-9.
- [2] BELL, D 2018: The Coming of Post-Industrial Society. Basic Books, New York

